

Абрамова С. А.*

АКТИВІЗАЦІЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДІТЕЙ З РОЗУМОВИМИ ВАДАМИ НА УРОКАХ ГЕОГРАФІЇ У СПЕЦІАЛЬНІЙ ШКОЛІ

У статті обґрунтовано необхідність застосування спеціальних прийомів для активізації пізнавальної діяльності дітей з особливими освітніми потребами, висвітлено переваги групової форми роботи з такими учнями.

Проблема підвищення ефективності викладання окремих предметів учням з особливими освітніми потребами була і залишається однією з центральних задач дефектології. Вчителі спеціальних шкіл постійно знаходяться у пошуку шляхів підвищення ефективності навчально-виховного процесу. Серед напрямів пошуку – використання різних методів і прийомів активізації пізнавальних процесів, створення проблемних ситуацій, спонукання до самостійного здобуття знань, застосування різних форм навчання.

Необхідність розробки та впровадження методик, які б сприяли підвищенню ефективності формування знань про оточуючий світ на уроках географії в спеціальній школі, обумовлює актуальність вибраної теми.

Метою статті є визначення шляхів підвищення ефективності формування знань про оточуючий світ на уроках географії в спеціальній школі.

Навчальна діяльність у процесі формування знань – основний засіб розвитку пізнавальних здібностей учнів.

Залежно від змісту матеріалу, форм і методів навчання змінюється склад і структура пізнавальної діяльності учнів, підвищується якість відображення ними предметів та явищ навколишньої дійсності. Необхідно виробити в учнів допоміжних шкіл схильності та здібності, які допоможуть їм активно сприймати довколишній світ, осмислено опрацьовувати інформацію.

Активно-пізнавальна і практична діяльність учнів – одна з головних турбот учителя-дефектолога. Тому вчителі перебувають у постійному пошуку різних форм навчання. Традиційні форми та методи навчання не завжди забезпечують глибоке вивчення предмета. Через те завдання сучасного вчителя – знайти такі форми навчання, які зробили б урок цікавішим, підвищили інтерес учнів з особливими освітніми потребами до вивчення географії, активізували б їхню діяльність та зняли напруження, особливо під час перевірки знань [1, с. 6].

Таким чином, у практичній діяльності треба надавати великого значення повторенню та перевірці навчального матеріалу з певної теми та розділу. Ефективність такої перевірки залежить від того, як учитель організовує урок і наскільки успішно учні

* © Абрамова С. А.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

застосовують набуті знання та вміння. Зупинимось на різних формах проведення узагальнювальних уроків, які можна використовувати в роботі і яким потрібно надавати особливого значення, тому що на уроках узагальнювального повторення, як правило, у сам собі ставить оцінку, чого і як навчив дітей. Від учителів залежить, щоб уроки стали цікавими і запам'я-талися [4, с. 42].

Найпоширенішими з них є уроки, що проводяться у формі ігор-змагань. Наприклад, конкурс «географічна естафета» – кожна команда отримує указку – естафетну паличку. Представники команд по черзі підходять до карти і показують географічні об'єкти, які вони вивчали. Кожен повинен показати якийсь об'єкт з вивченої теми на карті.

Ще один із різновидів уроку-гри це урок-марафон – своєрідна естафета на узагальнювальних уроках після вивчення, наприклад, материка. Завдання на картках – етапах повинні бути диференційованими, урахувуючи підготовленість учнів, підбираються легші і важчі.

На уроках узагальнення доцільне проведення прес-конференцій, наприклад, при вивченні материка Антарктиди. Найсильніші і найпідготовленіші учні можуть виконувати роль учасників експедиції до Антарктиди, решта учнів ставлять їм будь-які запитання про цей материк, це вимагає знання фактичного матеріалу, уміння узагальнювати, орієнтуватися в ситуаціях, виявляти винахідливість.

Після вивчення розділу «Господарство» у 9 класі учням з особливими потребами можна пропонувати урок-залік. Метою такого уроку є узагальнення та систематизація знань учнів з теми, закріплення основних понять і термінів, перевірка вміння працювати з картами, прищеплення школярам навичок самостійності в оцінці знань своїх товаришів.

Для активізації пізнавальної діяльності учнів з особливими потребами пропонують розв'язування кросвордів. Цю роботу діти дуже люблять, виконують із задоволенням. Застосовуються нескладні кросворди, які потребують знання фактичного матеріалу підручника й умінь працювати з картою.

Отже, активізувати пізнавальну діяльність учнів з особливими потребами допоможе спокійна атмосфера на уроці, створення ситуацій успіху, лагідний голос учителя, переконання кожного учня: «Ти це можеш», «А ти спробуй, і в тебе вийде», «Ти це знаєш, лише зосередься» та інші, сприяють зміцненню у школярів віри в себе, у свої знання та можливості.

Підвищенню активізації пізнавальної діяльності інколи сприяє «оцінка на виріст», тобто вища ніж заслужив учень, але при цьому потрібно коментування, що наступного разу учень підготується і відповідь краще.

Під час вивчення програмного матеріалу з географії в учнів можуть виникати запитання, вичерпні відповіді на які під час уроку дати неможливо, через нестачу часу. Тому органічним

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

доповненням до уроків є позакласна робота, під час якої учні з особливими потребами розвиваються і задовольняють свою допитливість, виявляють свою творчу ініціативу і самостійність.

Проведення тижнів географії, участь у яких беруть усі учні спеціальної школи, сприяє активізації формування понять про оточуючий світ. Програма тижнів передбачає проведення різних заходів, серед яких, наприклад, «Екологічний бумеранг», виставка малюнків на різні природничі теми та інші.

Використання такого прийому, як «мозковий штурм», сприяє розвитку мислення, допомагає знаходити нові рішення, через виявлення індивідуальних здібностей кожного, спонукає до творчості, учить застосовувати набуті знання на практиці. Цей прийом можна використовувати в різних класах на уроках географії під час вивчення нового матеріалу, коли необхідно виявити знання учнів з даного питання. Цей метод дозволяє вчителю не переказувати відомі учням істини, а надати увагу новому матеріалу. Також «мозковий штурм» можна використовувати і на уроках узагальнювального повторення.

Наступний метод – дискусія, це метод, який дає прекрасну нагоду виявити різні позиції з певної проблеми або із суперечливого питання. Дискусія у великій групі корисна для навчання всіх учнів і дає можливість усім присутнім зробити відповідні висновки. Учитель має заохочувати всіх присутніх до рівної участі в дискусії. Однак відомо, що під час дискусії учні можуть висловлювати свою думку, при чому всі одночасно. Правила записуються на дошці чи аркуші паперу і повторюються на початку кожного уроку. Наприклад: не перебивати, не викрикувати, дати можливість висловлюватися іншим, «правило піднятої руки» та інші. Дискусія формує світогляд, теоретичні знання, уміння добувати, систематизувати та використовувати знання. Розвиває критичне мислення, пізнавальний інтерес, активність, пам'ять, здатність висловлювати думки.

Отже організація дискусії дуже тісно пов'язана з груповою роботою. Використання методу групової дискусії, коли учні з особливими потребами грають ролі, моделюють ситуації, які є дуже важливими для них. Мета рольової гри – виявити ставлення до конкретної ситуації, набратися досвіду шляхом гри. Цей метод дуже важливий в екологічному вихованні, тому що учні з особливими потребами можуть уявити себе на місці рослин, тварин чи будь-яких неживих предметів, яким потрібна допомога. Для активізації пізнавальної діяльності учнів розглядаються різні ситуації в навколишньому середовищі, екологічні проблеми.

Ці різноманітні форми проведення навчальних занять з географії у спеціальній школі дають можливість виявляти здібності кожного учня, викликати цікавість до предмета, розвивати ідею співробітництва вчителя й учня, допомагають учню стати активним учасником навчального процесу, засвоїти матеріал безпосередньо на уроці.

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

Групова форма навчальної роботи – чудовий винахід в освітянській діяльності, яскраве ефективне поєднання психології та педагогіки. Групові форми роботи приваблюють педагогів спеціальних шкіл перед усім тим, що дозволяють відійти від класичної класно-урочної системи, яка відповідала репродуктивному авторитарному викладанню предметів. Але сьогодення робить соціальне замовлення школі на юну виховану особистість, яка здатна на творчість, уміє відшукати знання та практично їх застосовувати, критично мислити, вільно обмінюватись думками, будувати своє життя за своїми ціннісними орієнтирами. Для виховання такої особистості класно-урочної системи виявилось замало [3, с. 4].

Практика показує, що групова діяльність позитивно впливає на пізнавальний розвиток учнів: в учня з будь-яким типом психічної організації групова робота знімає стрес («Один біля дошки – один проти всіх»), що знижує можливості особистості виявити свої таланти та достоїнства. Не треба виходити до дошки для відповіді, отже, працюючи в групі, кожна дитина викладає потрібний матеріал у своєму малому колективі, по можливості висловлює думки, запитує, відстоює свій погляд. Тобто виконуються всі навчальні дії, які пов'язані з розвитком особистості. Але цей процес проходить у бережному режимі для психіки учня. Енергія, не розтрачена на стреси, використовується на творчі процеси сприйняття навчального матеріалу. А забарвлений доброзичливим емоційним фоном навчальний матеріал набагато краще засвоюється учнем.

У груповій роботі чітко спрацьовує принцип «Кожен бере участь». Тому однією з найпривабливіших сторін групової роботи є її результативність. Кожен учень в результаті групової роботи отримує оцінку, до неї може заробити додаткові бали або ще одну оцінку. Тому групову роботу доцільно використовувати на уроках географії з учнями як одну з форм проведення тематичної атестації.

Найчастіше групова робота використовується для перевірки вивченого нового матеріалу, вирішення проблемних питань. Для проведення групової роботи з перевірки вивченого (домашнього завдання або вивченої на уроці теми) необхідно підготувати картки із завданнями та об'єднати клас у групи. Наприклад, перша група отримала таке завдання: розповісти про рослинний світ Українських Карпат. Учні групи мають право виділити декілька хвилин на повторення, після цього кожен учень по черзі відповідає на запитання членам своєї групи. У результаті – три рази почута та один раз переказана інформація. Рівень засвоєння її високий. Водночас у свідомості учнів з особливими потребами виникає пріоритет розуму, знань, відчуття самоповаги та впевненості в своїх силах, бо працюють і сильні, і найслабші учні, останні тягнуть за першими і можуть наздогнати: їм допомагає чотирикратне повторення.

Також групова робота, спрямована на вирішення проблем-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

них питань, може проводитися в ігровій формі: експедиція, подорож, пошуки скарбів, рятування планети тощо.

Ігри і розминки, які використовуються при груповій формі роботи корисні для ослаблення монотонності, поширення активності учнів і спонукання їх до подальшої роботи. Вони можуть також легко і невимушено підвищити значення основної справи. Групова форма роботи на уроках географії сприяє поліпшенню психологічної атмосфери в класі. Тож групова робота може бути ще й «вихователем» учнів, повністю відповідаючи сучасним потребам навчання та розвитку особистості дитини.

Уміння самостійно працювати вважається однією з основних рин людини в сучасному житті. Розумовий розвиток дітей спеціальної школи не характеризується прагненням до самостійності, діти з особливими потребами не завжди отримують задоволення від самостійної праці. Багато вчених, які досліджували психологічні особливості розумово відсталих дітей, відмічають недостатню самостійність їх в різних видах діяльності, ухилення від розв'язання задач, які потребують прояву ініціативи, самостійності та вольових зусиль, невміння керуватися отриманими знаннями при розв'язанні практичних задач, утруднення у виборі правильного рішення навіть простих питань і невміння діяти відповідно до будь-якої віддаленої мети (Г. М. Дульнев, І. Г. Єременко, Г. М. Мерсіянова, В. Г. Петрова, Ж. І. Шиф та ін..)

Організуючи самостійну діяльність учнів з особливими потребами на уроках географії, учитель ставить мету: виявити повноту, глибину й усвідомленість учнівських знань, використовуючи самостійну роботу учнів, як засіб підвищення знань. З цією метою учням з особливими освітніми потребами пропонують завдання різного плану. Ці завдання повинні будуватися на загальноприйнятих дидактичних принципах: принцип виховного навчання, систематичності і послідовності, доступності, індивідуального підходу, свідомості, активності й самостійності [2, с.30].

Особливості психіки дітей з особливими освітніми потребами є важливою передумовою організації їхньої самостійної діяльності. З урахуванням цього таким учням на уроках географії для самостійної роботи можна запропонувати репродуктивні, творчі й практичні завдання.

Використовуючи практичні завдання при організації самостійної діяльності учнів, учитель ставить мету: навчити учнів самостійно здобувати знання, набувати вмінь і навичок самостійної роботи з різними джерелами (підручником, довідником, картою).

Використання творчих завдань, які спрямовані здебільшого на виявлення учнями з особливими освітніми потребами знань причинно-наслідкових зв'язків географічних явищ є в багатьох курсах фізичної географії. Наприклад, вивчаючи розділи «По-

НА ДОПОМОГУ ПЕДАГОГУ

верхня Землі», можна запропонувати учням такі запитання: «Поясніть причини виверження вулканів», «Чому річки течуть вічно?».

Творчі проблемні завдання спонукають учнів з особливими освітніми потребами мислити, аналізувати, шукати і знаходити відповіді. Мета таких завдань і запитань – розглядати географічні об'єкти і явища у взаємозв'язках, що привчає учнів самостійно робити висновки, узагальнюючи вивчене.

Ефективність навчання географії учнів з інтелектуальним порушенням здебільшого залежить від того, наскільки організація навчального процесу, методи ведення уроку сприяють активізації пізнавальної діяльності учнів, розвитку їх мислення. Умілий добір та достатня реалізація індивідуальних та групових форм навчання географії (екскурсії, урок, індивідуальні завдання), засобів (різноманітна наочність, роздатковий матеріал, живе слово вчителя), методів (наочних, вербальних, практичних) сприяють:

- корекції пізнавальних можливостей учнів з особливими освітніми потребами;

- успішному засвоєнню знань з предмета;

- максимально доступному і посиленому навчанню на основі врахування інтелектуального розвитку.

Використання різноманітних засобів активізації пізнавальної діяльності дозволяє вирішити основну корекційну мету: навчити школярів з особливими освітніми потребами самостійно здобувати знання, набувати вмінь і навичок, які зможуть бути перенесені в практичну діяльність.

Література:

1. Кирилюк Л. В. Активізація пізнавальної діяльності учнів під час вивчення географії / Л. В. Кирилюк // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – №7. – С. 6–8.
2. Любишина Л. С. Практическая направленность во вспомогательной школе / Л. С. Любишина // Дефектология. – 1990. – №2. – С. 29–32.
3. Лялевська Г. Диференціація через групові форми роботи на уроках географії / Г. Лялевська // Краєзнавство. Географія. Туризм. – 2004. – №6. – С. 4–6.
4. Міронова С. П. Індивідуальний підхід як провідний принцип навчання допоміжної школи / С. П. Міронова // Дефектологія. – 2002. – №1. – С. 42–43.
5. Співак Л. Корекційна роль природознавства в навчанні та вихованні дітей з обмеженими розумовими можливостями / Л. Співак // Дефектологія. – 1999. – №1. – С. 55.